

CAMINANT LA CIUTAT

BARCELONA COM A EXPERIÈNCIA URBANA

Estanislau Roca, Inés Aquilué, Renata Gomes (eds.)

CAMINANT LA CIUTAT

CAMINANT LA CIUTAT

BARCELONA COM A EXPERIÈNCIA URBANA

Estanislau Roca, Inés Aquilué, Renata Gomes (eds.)

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Edicions

Biblioteca Universitària

SUMARI

Editorial	11
E. ROCA, I. AQUILUÉ, R. GOMES	
Prefaci. Un títol amb argument	15
O. BOHIGAS	
Presentació. Cap a una cartografia col·lectiva de l'experiència urbana	17
I. GONZÁLEZ	
Pròleg. Caminant Barcelona i altres ciutats	19
H. CAPEL	
Aprendre la Barcelona tangible	25
F. SAGARRA	
Introducció. Recorreguts i visions de la ciutat. «Walking Barcelona»	31
E. ROCA, I. AQUILUÉ, R. GOMES	

RUTES

RUTA 1. «Friends for life»	43
J. PUIG-PEY, E. ROCA, J. SABATÉ	
RUTA 2. Ciutat Vella	69
J. GALINDO, A. MORO	
RUTA 3. Gràcia	93
A. RAMON	
RUTA 4. Eixample	113
M. COROMINAS	

RUTA 5. Ferrocarril	133
M. DOMINGO	
RUTA 6. Passat industrial	153
M. TATJER, A. VILANOVA	
RUTA 7. Meridiana	177
C. GASTÓN	
RUTA 8. Polígons d'habitatges	193
M. FRANCO	
RUTA 9. Nou Barris	205
S. COMPTA, M. MARTÍ	
RUTA 10. Vila Olímpica	227
J. CARBONELL	
RUTA 11. Universitat de Barcelona	243
A. LEZCANO	
RUTA 12. Espais urbans conquerits	261
L. ALEMANY, L. SORIANO	
RUTA 13. Diagonal-Pedralbes	277
I. CASTIÑEIRA	

PASSOS

PAS 1. Innovació	295
E. ROCA, I. AQUILUÉ, R. GOMES, P. ORDUÑA, A. XIMENIS	
PAS 2. Comparació	303
E. ROCA, I. AQUILUÉ, R. GOMES	

PETJADES

PETJADA 1. La ciutat en la memòria	315
E. ROCA, I. AQUILUÉ, R. GOMES	
PETJADA 2. La petjada de l'estudiant	329
E. ROCA, I. AQUILUÉ, R. GOMES	

HORITZONS

HORITZÓ 1. L'Havana	345
C. CROSAS	
HORITZÓ 2. Vallecas	365
L. MOYA, C. FERNÁNDEZ	
Epíleg. Itinerari Gran Via – carrer Major	379
M. RUBERT	
Agraïments	383
Bibliografia	393
Índex onomàstic	401

Estanislau Roca, Inés Aquilué i Renata Gomes
Universitat Politècnica de Catalunya – Barcelona Tech

La publicació que teniu a les mans recull l'essència d'un projecte docent i d'investigació iniciat l'any 2004 a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona, en una assignatura del programa docent del Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori de la UPC. Aquesta assignatura, organitzada a manera de visites i recorreguts urbans, està dirigida pel catedràtic Estanislau Roca, responsable així mateix del seu contingut i les seves motivacions. El curs està coordinat, a més, per les doctores arquitectes i professores Renata Gomes, del Departament d'Expressió Gràfica Arquitectònica, i Inés Aquilué i Melisa Pesoa, del Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori.

11

El 2011, «Caminar Barcelona» va ser guardonada amb la Distinció Jaume Vicens Vives a la qualitat docent en l'àmbit de les universitats de Catalunya i amb el Premi UPC 2011 a la qualitat en la docència universitària, totes dues mencions de gran prestigi i ressonància en el món acadèmic. El seu objectiu és profunditzar en el coneixement sobre la ciutat a través de recorreguts, com a experiències d'aproximació a l'arquitectura, l'urbanisme, la història i la resta de components que hi podem trobar.

La llarga trajectòria del projecte ha permès reunir un bagatge ric que hem generat any rere any a partir de l'aportació docent i dels mateixos alumnes, majoritàriament procedents d'altres universitats del món, fins a crear una base sòlida de coneixements que té el seu horitzó indefinit i atemporal.

Per motius evidents de proximitat, la ciutat de Barcelona ha estat l'objecte del projecte docent, però amb el propòsit que la metodologia emprada pugui exportar-se a qualsevol ciutat, com ja s'ha materialitzat a través de la transferència establerta amb Roma, Medellín, Montevideo i Lisboa, entre

altres. Cal destacar la iniciativa similar nascuda en el si de l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Madrid, que en aquesta segona edició incorporarem a manera de recorregut suplementari.¹

En aquests últims anys el projecte ha adquirit una dimensió més gran a partir de la col·laboració amb el programa CASB (Consortium for Advanced Studies in Barcelona), integrat per la Universitat de Brown, la Universitat de Chicago, la Universitat de Colúmbia, la Universitat Northwestern, la Universitat de Princeton, la Universitat de Stanford i la recent incorporació de la Universitat de l'Havana.

Gràcies al patrocini del CASB va ser possible la primera versió de la present obra, publicada en llengua anglesa sota el nom *Walking the city: Barcelona as an urban experience* i presentada el 21 d'abril al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB). L'edició en castellà del llibre ha estat, a més, finançada i patrocinada per l'Ajuntament de Barcelona.

Caminant la ciutat. Barcelona com a experiència urbana s'inicia amb el prefaci d'Oriol Bohigas, la presentació d'Itziar González i un text introductori d'Horacio Capel, seguit d'un altre text a càrrec de Ferran Sagarra. En aquesta primera secció s'inclou, a més, un article genèric titulat «Introducció» que presenta la ciutat i el nostre projecte docent. S'hi exposa el contingut pedagògic amb la ciutat de Barcelona com a laboratori, tant per l'acumulació de substrats informatius com per la seva condició continuada d'experiència positiva en el projecte urbà i la transformació de la ciutat, així com els resultats obtinguts i les apostes de futur.

En la segona secció es presenta una selecció de tretze articles en forma de recorreguts per Barcelona, redactats per experts que assíduament ens acompanyen en les nostres visites per la ciutat. El primer, «Friends for Life, 2018», està relacionat amb el circuit de la Marató dels Jocs Olímpics de 1992 i el seu final a la muntanya de Montjuïc. Va ser una ocasió perquè més de dos mil milions de persones visualitzessin Barcelona. Des de llavors ocupa un lloc propi i entranyable al mapa del món com a ciutat amable, hospitalària i inclusiva, i el títol d'«Amigos para siempre» s'identifica amb aquest esperit cosmopolita de pau i amistat. Aquestes rutes són:

¹ En la present edició s'incorpora un recorregut pel barri de Palomeras a Vallecas, Madrid, basat en l'experiència del curs impartit a l'ETSAM-UPM, el resultat del qual descriuen el catequètic d'urbanisme Luis Moya González i el professor Carlos Fernández Salgado en el capítol «Un passeig per Vallecas seguint Jane Jacobs».

Grup d'estudiants i professors visitant el Pavelló Mies van der Rohe de Barcelona, 2013.

1. Friends for life, 2018,
per Joan Puig-Pey, Estanislau Roca i Joaquim Sabaté
2. Construir amb la mirada: les capil·laritats de la Ciutat Vella de Barcelona,
per Antonio Moro i Julián Galindo
3. Caminar per Gràcia,
per Antoni Ramon
4. Caminar l'Eixample de Barcelona: tres segles d'urbanisme,
per Miquel Corominas
5. Barcelona i el seu ferrocarril,
per Miquel Domingo
6. Reconèixer la ciutat de Barcelona a través del seu passat industrial,
per Mercè Tatjer i Antoni Vilanova
7. A banda i banda de la Meridiana,
per Cristina Gastón
8. Polígons d'habitatges: quan la ciutat canvia de nom,
per Manuel Franco
9. Nou Barris: lluita veïnal i voluntat política per a monumentalitzar una perifèria,
per Sílvia Compta i Miquel Martí
10. La Vila Olímpica,
per Jordi Carbonell
11. Caminar la Universitat de Barcelona: la Universitat de Barcelona i la ciutat,
per Andrés Lezcano
12. Espais urbans conquerits: reivindicar la ciutat per a viure-hi,
per Laia Alemany i Leticia Soriano
13. Caminant Diagonal-Pedralbes,
per Isabel Castiñeira

La publicació incorpora, també, tres seccions més, amb més contingut didàctic i amb els capítols corresponents. Aquestes tres seccions són:

- PASSOS: La ciutat com a objecte docent i laboratori urbà d'imatges, sons i curtmetratges
- PETJADES: Les permanències en el registre gràfic i l'extensió de l'experiència urbana a Barcelona
- HORIZONS: Connexions urbanes i socials a ambdós costats de l'Atlàntic i la Península

I com a epíleg s'incorpora un text de Maria Rubert sobre la Gran Via – carrer Major.

Esperem que la present publicació agradi al lector pel contingut en si mateix i que es transformi en passeigs i recorreguts per Barcelona —o per la seva pròpia ciutat— que incloguin múltiples i diverses perspectives.

A totes les persones que han fet possible aquesta obra, moltes gràcies.

PREFACI

Un títol amb argument

Oriol Bohigas
Arquitecte

No és fàcil intervenir en una col·lecció de textos d'unitat temàtica quan els criteris i la realització ja estan avançats. L'espai que encara es pot ocupar és el de la crítica o la justificació dels continguts, tot i que es faci distanciant-se del valor expositiu dels assaigs però mantenint la coherència de la continuïtat. Així doncs, s'han d'utilitzar arguments molt simples i de consideració molt generalista.

Un encert evident del llibre que reuneix aquests assaigs és el títol: *Caminant la ciutat*. Per si sol aconsegueix definir el contingut i esbossar uns interrogants al respecte. Caminar «una ciutat» —o qualsevol paratge en procés antròpic— no és el mateix que caminar «per una ciutat» i, per tant, el primer que cal decidir és quins són els camins, i decidir-ho no només per objectius funcionals immediats, sinó com una resposta o una conseqüència d'allò que el paratge ha estat o ha representat i, per tant, el que és o el que representa. I caminar exigeix també dues actituds prèvies. En primer lloc, la de mirar amb un abast a la vegada generalista i puntual per a poder entendre l'extensió del concepte, i també per a no entrebancar-se amb un obstacle i caure en un erm sense camí. En segon lloc, la de controlar les situacions del punt de vista, d'acord amb els termes interpretatius que vulguem imposar. Però encara hi ha un altre concepte implícit en l'acte de caminar: mesurar i interpretar la visió segons una escala comprensible i explicativa. A la definició dimensional del camp visual de cada caminada hi haurà compreses les referències a la longitud del pas del caminant. I el desplaçament del punt de vista quedarà marcat per les diverses velocitats del pas i els tubeigs dels accidents. La mesura és, llavors, una referència a l'escala del que envolta la vida i la sociologia del gènere humà.

Així doncs, unes descripcions urbanes i uns criteris urbanístics que conceptualment comencin en el caminar —i tots els atributs corresponents—

tenen, al meu entendre, moltes més garanties d'eficiència informativa que les habituals fórmules exclusivament quantitatives que se solien utilitzar fins fa poc en els treballs de planificació urbana. Ara es requereixen justificacions empíriques de les referències històriques, socials, polítiques i fins i tot estètiques que abunden en els nous projectes urbans. Caminar un paratge vol dir, precisament, mirar-lo a un ritme adequat per a l'ésser humà —el pam, la llargada del pas del caminant, les limitacions del camp visual, les permanències literàries— per a poder classificar-lo culturalment com un objecte en contínua activitat històrica.

PRESENTACIÓ

Cap a una cartografia col·lectiva de l'experiència urbana

Itziar González
Arquitecta

Hi ha una tradició de persones de les quals podem dir, senzillament, que estimen les ciutats. Persones que, com escrivia Alexandre Cirici en el pre-faci de la seva guia *Barcelona pam a pam* (1972), busquen també «fer-nos entendre que les coses que trobem pel carrer tenen un sentit que ens afecta». A la ciutat, una seqüència d'espais interiors i exteriors s'entrellaça estretament amb les nostres vides i crea una experiència urbana única. Aquesta és la meua manera de veure-ho, la que inspira la valuosa proposta acadèmica exposada en aquest llibre dirigit per Estanislau Roca. Amb aquest volum advertim que conèixer la ciutat és condició necessària, però no suficient, per a ser ciutadà de ple dret. Tal com han fet aquests estudiants durant mesos, hem de convertir-nos en exploradors i cartògrafs de la nostra vivència urbana. Una vivència que és, al mateix temps, individual i col·lectiva. I ara, amb aquesta publicació, vivència compartida.

17

Els textos de *Caminant la ciutat* són el fil d'un relat que desembulla la complexitat de les nostres ciutats i ens permet llegir-ne els secrets més ocults, les contradiccions més dramàtiques, la poesia més subtil i commovedora. Els dibuixos i les fotografies evoquen uns ulls que recorren les formes i les vibracions de la vida, i que esdevenen un testimoni excepcional del seu conglomerat de dissenys i frustracions, d'encerts i errors.

Últimament tinc la sort de poder col·laborar amb el magazín cultural *Àrtic* de la televisió pública de Barcelona (BTV): confecciono el guió i la presentació d'unes breus càpsules d'exploració d'alguns llocs de la ciutat, cosa que enllaça plenament amb aquest llibre que teniu a les mans. Recordo com els antics endevins examinaven les vísceres d'un animal sacrificat a fi de saber si aquell era un bon lloc per a fundar una ciutat, i també convido el públic a fer com ells, a elaborar les seves cartografies amb el resultat de la indagació que hagin fet en les vísceres dels carrers i els espais interiors

de Barcelona. L'eina proposada per a dur-ho a terme és l'estilet de la intenció de la seva mirada. Però ara, gràcies a l'edició d'aquest llibre, també podran descobrir la força de la rúbrica del traç d'un dibuix.

Som matèria viva en un entorn urbà. Tot es reuneix i conflueix en el nostre cos en forma de ciutat, de la mateixa manera que nosaltres ens hi expandim quan la recorrem i la compartim. Però a la vegada, i tornant al mestre Alexandre Cirici, hem d'anar més enllà i reconèixer que la ciutat és sempre el resultat de la cooperació de moltíssima gent. Aquesta construcció cooperativa és precisament el que *Caminant la ciutat* ens proposa i ens ofereix. La suma dels dibuixos i les percepcions dels estudiants, el rastre de les comparacions amb els seus ciutadans d'origen i el gran ventall de representacions i imatges. Per això auguro que, així com la guia *Barcelona pam a pam* va requerir una actualització al cap de quaranta anys amb el llibret *Per no perdre peu*, *Caminant la ciutat* necessitarà un suport continuat i incondicional en la seva radical proposta d'arrossegar l'acadèmia fins als carrers i les places.

Disseny col·laboratiu per al procés de participació pública a la plaça Lesseps (Itziar González, 2002).